

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת פקודי, תשע"ו
מספר 1161בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מה בין עשיית המשכן לחזון ירידתו משמים?

רבקה רביב

ספר "שמות" מסתיים בתיאור מרשים של חנוכת המשכן והשראת שכינה על ישראל: "וַיִּכַּס הָעֲנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן ... כִּי עָנַן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לְלִילָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מִסְעֵיהֶם" (שמ' מ: מלד-לח). ידועים דברי רמב"ן בהקדמתו לחומש "שמות", ולפיהם רק בחנוכת המשכן הסתיימה יציאת מצרים:

והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו; וכשיצאו ממצרים, אעפ"י שיצאו מבית עבדים עדין יחשבו גולים, כי היו 'בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם' (בר' טו: יג), נבוכים במדבר, וכשכאו אל הר סיני ועשו המשכן, ושב הקדוש ברוך הוא והשרה שכינתו ביניהם - אז שבו אל מעלת אבותם, שהיה סוד א-לוה עלי אהליהם, והם הם המרכבה, ואז נחשבו גאולים; ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד.¹

דברי רמב"ן מבארים היטב מדוע בחר הכתוב לסיים את החומש, הפותח בגלות מצרים, בתיאור חנוכת המשכן, שהרי רק באותה שעה הסתיימה הגלות. ובכל זאת, מדפדוף בחומשים הבאים מתברר שחלקים מתיאור חנוכת המשכן נחלקו בין שני חומשים נוספים: בחומש "ויקרא" מתוארים שוב חנוכת המקדש והאירוע הדרמטי, שכלל ירידת אש מן השמים על המזבח החיצון, מותם של נדב ואביהוא והאירועים שהשתלשלו בעקבות זאת (פרקים ח-י). בחומש "במדבר" נזכרת שוב חנוכת המשכן (פרק ז), וממנה אנו למדים על קרבת נדבא של הנשיאים שהובאו מיד לאחריה. על הפיזור של סוגיות התורה בין פרשיות מרוחקות כתב הרב קופרמן באחד מספריו:

שאלה גדולה ומרכזית מטרידה את הלומד האינטליגנטי היא: 'מדוע הכל הפוך כל כך?!' – מדוע התורה מחלקת סוגיא אחת לשלושה מקומות שונים ומרוחקים זה מזה? ... מדוע 'קצת פה וקצת שם' ... כאשר ניתן ללמוד את הכל 'בצורה מסודרת' במקום אחד?¹

הרב קופרמן התכוון לבעיית פיזורם של החומרים ההלכתיים במקומות שונים בתורה, אבל שאלתו רלבנטית גם כאשר לחלקים הסיפוריים. שאלת פיזורם של חלקי התיאור של חנוכת המשכן לחומשים הבאים חורגת מגבולות הדיון שלנו, ובכל זאת היא עשויה להעיד שחנוכת המשכן נחשבת בתורה אירוע מכונן וציון דרך בתולדות העולם, שראוי לשוב אליו עוד ועוד.

ואמנם, אם נבחן את הלשון שבה התורה משתמשת בפרשת הבריאה, ניווכח בדמיון רב שבינה לבין הלשון שבפרשתנו:²

* ד"ר רבקה רביב, מרצה לתנ"ך ולתושב"ע במכללת "אורות ישראל" ובמדרשה לנשים באוניברסיטת בר אילן. נכתב לע"נ מו"ר האהוב – הרב יהודה קופרמן זצ"ל.

¹ פירושי המקרא כאן מצוטטים ממאגר הכתור (אתר אינטרנט, אוניברסיטת בר אילן). המקורות מספרות חז"ל מצוטטים על פי מאגרים באינטרנט, וכן המילון ההיסטורי ללשון העברית: האקדמיה ללשון העברית, האוניברסיטה העברית בירושלים.

¹ ראו בספרו **לפשוטו של מקרא**, ירושלים תשנ"ב, עמ' 7. הרב קופרמן הציג שם הסברים רבים לשאלה זו, על הרוב מבית מדרשם של הנצי"ב ובעל "משך חכמה" על התורה.

² וראו גם: נ' ליבוביץ, **עיונים חדשים בספר שמות** בעקבות פרשנינו הראשונים והאחרונים, ירושלים תש"ל, עמ' 487.

שמות	בראשית
לט: לב: ותכל כל עבדת משכן אהל מועד	ב: א: ויכלו השמים והארץ וכל צבאם ויכל א-להים ביום השביעי
ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה בן עשו	מלאכתו אשר עשה
לט: מג: וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אתה כפאשר צוה ה' בן עשו	ב: ב: וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה
ויברך אתם משה	ב: ג: ויברך א-להים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא א-להים לעשות.
מ: ט: וקדשת אתו ואת כל כליו	
מ: לג: ויכל משה את המלאכה	

בסיום הבריאה, כמו גם בחנוכת המשכן, התורה משתמשת בלשון דומה: ויכל, עשה, מלאכה, ברכה, קדש. בדרשה ארוכה בתנחומא (פקודי, ב) מתבסס הדרשן על הדמיון הלשוני, ומוסיף קווי דמיון נוספים בין בריאת העולם לבניית המשכן:

אלה פקודי המשכן ... שהוא שקול כנגד בריאת עולמך. כיצד? בראשון כת' "בראשית ברא א-להים את השמים ואת הארץ", וכת' "נוטה שמים פריעה" (תה' קד: ב), ובמשכן "ועשית יריעת עזים" (שמ' כו: ז). בשני "יהי רקיע" ויהי מבדיל", ובמשכן "והבדילה הפרכת לכם" (שם, לג). בשלישי "יקוו המים מתחת השמים", ובמשכן "ועשית פור נחשת" ו"ונתת שמה מים" (שם ל: יח). ברביעי "יהי מארת ברקיע השמים", ובמשכן "ועשית מנרת זהב" (שם כה: לא). בחמישי "ישרצו המים" ו"עוף ועוף על הארץ", ובמשכן "ויהיו הכרבים פרשי כנפים למעלה" (שם, כ). בשישי נברא אדם שנ' "ויברא א-להים את האדם", ובמשכן "ואתה הקרב אליך" כהן גדול. בשביעי כתי' "ויכלו השמים והארץ", ובמשכן "ותכל כל עבדת משכן אהל מועד". בבריאת העולם כתי' "ויברך א-להים את", ובמשכן כתי' "ויברך אתם משה". בבריאת עולם כתי' "ויכל א-להים ביום", ובמשכן כתי' "ויהי ביום פלות משה להקים את המשכן". בבריאת עולם כתי' "ויקדש אתו", ובמשכן כתיב "וימשח אתו ויקדש אתו".

נמצאנו למדים שעם חתימתו של חומש "שמות" יצרו בני ישראל מיני-עולם כמו ידם, ומימשו את תכלית הבריאה ליצור לקב"ה "דירה בתחתונים": "בשעה שברא הקדוש ברוך הוא העולם התאוה שיהא לו דירה בתחתונים ... וכתוב 'באתי לגני אחתי כל' (שה"ש ה: א), אימתי? כשהוקם המשכן" (תנחומא נשא, טז). הדמיון בין מלאכת עבודת המשכן למלאכת בריאת העולם עשוי להסביר היטב מה עומד מאחורי הלימוד של חז"ל את ל"ט אבות מלאכה ממלאכת המשכן, האסורות בשבת. כשם שביום השבת שבת הבורא ממלאכת בריאת העולם, כך אנו, בשר ודם, צריכים לשבות בשבת מהמלאכות האנושיות הממצות את העשייה האנושית, שהיא היכולת לבנות את המשכן-העולם.

עיון בלשון הפרשות האחרונות בחומש "שמות" מעלה שהחל מתחילת בניית המשכן בשמות לה: ה ועד סוף פרק מ' יש לא פחות מ-112 הופעות של השורש "עשה" בהקשר לבניית המשכן. העשייה היא תמיד בידי אדם. יוצא אם כך שכנגד בריאת העולם בידי שמים עומדת בניית המשכן בידי האדם, שעליה נצטוו ישראל בראש פרשת "תרומה": "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (כה: ח).

בדרשה המובאת בבבלי משבח בר קפרא את העשייה האנושית, ומטעים שהיא עולה על מעשי הא-ל בבריאה: "דרש בר קפרא: גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאילו במעשה שמים וארץ כתיב: 'אף-די יסדה ארץ וימיני טפחה שמים' (יש' מח: יג), ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב (שמ' טו: טז): 'מכון לשבתך פעלת ה' מקדש א-דני פוננו ידך' (כתובות ה"א). הפסוק שהובא כדי להדגים את העשייה האנושית מתפרש על המשכן. יוצא אם כן שגדולת המשכן באה לידי ביטוי דווקא מתוקף היותו פרי עשייתם של ישראל. התפיסה הזו נקבעה לדורות בידי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (א, א) שראה בבניית המקדש ציווי לדורות: "מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות, וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה שנאמר 'ועשו לי מקדש' (שם כה: ח)".

לעומת זאת, במסורת אחרת בספרות חז"ל אנו מוצאים כיוון הפוך בכל הנוגע לבניית המקדש השלישי, ומתברר שהיו חכמים שחשבו שבית המקדש האחרון ייבנה בידי שמים ולא בידי אדם. בתנחומא (כי תשא, יג) מציגים החכמים את נבואת זכריה כמקור לתפיסה הזאת: "פירושת תשוב ירושלם מרוב אדם ובהמה בתוכה. ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה" (זכ' ב: ח-ט). מהכתוב הזה מסיק המדרש: "אמר הקדוש ברוך הוא: בעולם הזה עשיתם משכן ומקדש שהיו בחומה, ולעתיד אני אבנה את בהמ"ק ותהיה מוקפת בחומת אש שנאמר 'ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש' (זכ' ב: ט)".

רש"י אימץ את הרעיון הזה, והוא עולה מפירושו לשירת הים (שמ' טו:יז):
מקדש של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת ... חביב בית המקדש, שהעולם נברא ביד אחת,
שנאמר: "אַף־יָדַי יִסְדָּה אֶרֶץ" (יש' מח:ג), ומקדש - בשתי ידים; ואימתי יבנה בשתי ידים? בזמן ש"ה'
יִמְלֹךְ לְעֵלָם וָעֶד" (שמ' טו:יח) - הוא לעתיד לבא, כשכל המלוכה שלו.³
מה גרם לדרשן בתנחומא ולרש"י לסגת מרעיון גדלות העשייה האנושית, שכל-כך רווח בספרות חז"ל, ולתלות
את עשיית המקדש בידי שמים?

נראה שבתשתית הרעיון הזה עומדת הציפייה שבניין המקדש השלישי יהיה בניין נצחי, ולא בניין ארעי כמו
קודמיו. הניסיון ההיסטורי הראה שגדלותם של מעשי הצדיקים הבונים לא מנעה את החורבן, ולא נשאר אלא
להישען על מעשה שמים. וכך עולה לדוגמה מפירושו של הריקאנטי (איטליה, 1250-1310) המפרש על דרך
הקבלה (ויק' כו:מד):

ביתא איתבני ע"י בר נש, ובגין כך לא הוה ביה קיום (=הבית שנבנה בידי אדם ולכן אינו בר קיימא).
ושלמה הוה ידע דבגין דהאי עובדא דבר נש לא יתקיים, ועל דא (=ושלמה ידע שבגלל שנעשה בידי אדם
לא יתקיים, ועל זה) אמר "אַס־ה' לֹא־יִבְנֶה בֵּית" וגו' (תה' קכז:א) דהא לית ביה קיומא (=שיהיה לו קיום) ...
בניינא דא אנן מחכאן ולא בניינא דבר נש דלית ביה קיומא (=לבניין כזה אנו מחכים ולא לבניין אדם שאין
לו קיום).

הרעיון שבשעת הגאולה יירד המקדש משמים מזכיר את חזון ירידתו משמים של "כבר אנש" הכתוב בדניאל פרק
ז:יג-יד:

קָזָה הָיִית בְּחֻזֵי לִילְיָא וְאָרוּ עִם עֲנַנֵי שְׁמַיָא כְּבָר אֲנַשׁ אֲתָה הָוָה וְעַד עֲתִיק יוֹמֵיָא מְטָה וְקִדְמוּהֵי הַקְּרִיבוּהֵי
(=רואה הייתי בחזיונות הלילה, והנה עם ענני השמים, כבן אדם היה בא, ועד עתיק יומין הגיע, ולפניו
הקריבוהו). וְלָהּ יְהִיב שְׁלֵטֹן וְיִקְרַ וּמְלָכוּ וְכָל עַמְמֵיָא אֲמֵיָא וְלִשְׁנֵיָא לָהּ יִפְלְחוּן שְׁלֵטְנָה שְׁלֵטֹן עֲלָם דִּי לֹא
יַעֲדָה וּמְלָכוּתָהּ דִּי לֹא תִתְחַבֵּל (=ולו נתן שלטון וכבוד ומלכות, וכל העמים, האומות והלשונות, אותו
יעבודו, שלטונו שלטון עולם אשר לא יעבור, ומלכותו אשר לא תשחת).

חזון זה התפרש על ידי חז"ל על המשיח,⁴ שלעתיד לבוא יקבל את המלכות, ומלכות זו תהיה לעולמי עד. נציע
בהיסוס שחזון ירידת המלכות משמים בספר דניאל היווה השראה לדרשנים שחזו את ירידת המקדש משמים
לעתיד לבוא, וראו בו בניין עדי עד. ומאחר שחזון דניאל עוסק במלכות ולא במקדש, תלו החכמים את החזון של
ירידת המקדש השמימי בכתוב בזכריה, משום שהוא רומז על מעורבות שמימית עתידית במתרחש בירושלים.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

³ כך גם בפירושו לתלמוד: "מקדש העתיד שאנו מצפין בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבא משמים, שנאמר 'מִקְדָּשׁ אֲ-דָנִי כֹנֵנוּ יְדִיךְ'
(שמ' טו:טז)" (רש"י, בבלי, סוכה מא ע"א). מכל-מקום, בפירושו לזכריה אין רש"י מתייחס לרעיון הזה ומבאר את הכתוב על פי
הקשרו, וכך מפרשים גם תלמידיו ר' יוסף קרא, ר' אליעזר מבלגנצי ורבים אחרים.

⁴ ראו: ר' רביב, "חזון 'כְּבָר אֲנַשׁ' בדניאל פרק ז במסורות ספרות חז"ל", סידרא, כט (תשע"ד), עמ' 95-116.